

Fejlődépszichológia

- 2013 -

Vázlatok

2. rész

Az egyes életkorokra jellemző fejlődéslélektani jellemzők, viselkedésformák,

testi-, érzelmi- és pszichoszociális változások

Összeállította: Szentés Erzsébet

... "Minden korban van valami

Ami akkor és ott jó

És éppen attól válik széppé, hogy vissza nem hozhat" ...

Bojtorján

I. A SZÜLETÉS ELŐTTI ÉLET, A SZÜLETÉS ÉS AZ ÚJSZÜLÖTT KOR

Az emberi élet egyetlen sejtként, zigótaként kezdődik, ami akkora, mint egy pont a lapon, súlya 1 grammnak is csak töredéke.

Születéskor már több milliárd sejt, átlagosan 3250 gramm.

A megtermékenyítés

- a menstruációs ciklus szakaszai: menstruáció, tüszőrepedés előtti terméketlen időszak, tüszőrepedés, termékeny időszak, tüszőrepedés utáni terméketlen időszak
- ciklusonként egy, két érett petesejt (400.000 tüszőből a termékeny évek során kb. 400)
- termékenységet jelző tényezők (pl. testhőmérséklet emelkedése, hüvelyváladék)
- megtermékenyítés, osztódás, beágyazódás
- a szülés napja kiszámítható az utolsó men. első napja alapján (hónap-3, nap+7)

A terhesség – várandósság

- a méhen belüli környezet: védelem és táplálék
- minősége az egészségi állapot, környezeti szennyeződés, táplálkozás, életmód, kor függvénye

- átlagosan 266 nap / 9 hónap / 40 hét / 3 trimeszter

A prenatális fejlődés

...sokat tanulunk az anyaméhben - anyanyelvünk dallamától kezdve a későbbi kedvenc ételeinkig...

Annie Murphy Paul

Az ember fejlődése nem a születéssel, hanem a fogamzással kezdődik. Az ötletes embrióknak már keze, lába, arca van, a hatodik héten már jól látható a gerincoszlop és a csontváz. Néhány példa a magzati fejlődés időszakaiból:

- 4-5. hét: a baba kb. 2 mm, kezd kifejlődni a gerince, agya, izmai, csontjai és kezdetleges szíve is
- 6. hét: 6 mm-es, van már nyaka, kezdetleges agya és végtagkezdeményei. Apró szíve megkezdte a vér keringetését
- 7. hét: a baba arcán már felismerhetők az orrnyílások, ajkak és a szeme is áttűnik a bőre alól
- 8. hét: összes fő belső szerve megvan, bár még fejletlenek
ide-oda mozog, de ezt a mama még nem érzi
- 9-10. hét: 2,5 cm., végtagjai, ujjai, lábujjai hosszabbodnak
- 11. hét: a baba gyorsan nő, életfontosságú szervei működnek
ha látnánk, már meg lehetne mondani, hogy fiú-e, vagy lány
- 12-13. hét: belső szervei teljesen kifejlődtek, 8 cm és 28 g, már csak növekednie kell
 - ekkor már kevesebb a fertőzések okozta problémák esélye
 - még mindig nem érezhető, de sokat mozog: forgolódik, nyújtózkodik, hajlítgatja az ujjait
 - hangszalagjai kifejlődtek
 - az agya teljesen kifejlődött, már érezhet fájdalmat
 - megjelenésében igazán hasonlít egy apró emberre
- 14. hét: 10 cm és 65 g, kinő a szemöldöke, kezdi gyakorolni a nyelést
- 15. hét: 13,5 cm és 100 g, kezd nőni a haja

- mostantól hallja az őt körülvevő hangokat, az anyja szívverését, gyomrának korgását, sőt a kívülről beszűrődő zajokat is

16-18. hét, 18-20 cm.

- selymes pihe kezd nőni a bőrén

- sokat mozog, ezt érezheti is az a mama, aki már szült

- körmei kezdenek nőni

- kb. 250 ml magzatvízben úszik, bőven van még helye mozogni, forogni

- lassan kezd nőni a zsírréteg a bőre alatt, bár még mindig nagyon soványka, bőre olyan vékony, hogy a véregek tisztán láthatóak alatta

19-22. hét: a tejfogcsírák mögött fejlődni kezdenek az állandó fogak csirái is

- bőrén fehér magzatmáz jelenik meg, ami óvja és ápolja

- külső nemi szervei most már elég fejlettek ahhoz, hogy ultrahanggal látni lehessen

- időnként iszik a magzatvízből - ezzel gyakorolja a nyelést

- sokat mozog, a zajokra reagál

- bőre ráncos, sokat kell még húsosodnia

- néha csuklik

23-27. hét: 35 cm és 850 g., életfontosságú szervei elég fejlettek ahhoz, hogy életben maradjon egy kis ideig, ha most megszületne, de a tüdeje még nem tudná önállóan ellátni a feladatát – csak a legjobb kórházi ellátás mellett maradna életben

- mostantól hetente kb. még 1 cm-t nő, egyre jobban hízik

- felismerhető alvási ritmusa van

- bár továbbra is élénken mozog, egyre kevesebb helye van a forgolódásra

28-32. hét: egyre kevesebb helye van, már kevesebbet mozog

- meg tud különböztetni ízeket

- hallása tovább fejlődik

- hetente kb. 200 g-ot hízik, bőre kezd kisimulni, eltűnik róla a magzatmáz egy része

- tüdeje elég fejlett, így ha megszületne, nagy esélye volna az életben maradásra, de még mindig speciális ellátással

- ideje, hogy fejfekvéses helyzetbe forduljon

- a nap 90-95%-át átalussza, valószínűleg néha álmodik is

33-36. hét: teljesen fejlett, már csak híznia kell és felkészülnie a szülésre

- mozgását édesanyja legalább 10-szer kell érezze egy nap
 - most már minden valószínűség szerint fejfekvéses helyzetbe fordult
 - megkülönböztet fényt és sötétséget
 - gyorsan hízik, bőre rózsaszínes, haja és körmei is megnőnek
 - kb.46 cm és 2,5 kg
 - mostanában már lesüllyedhet a feje, elfoglalja helyét a medencében (lehet, hogy ez csak közvetlenül a szülés előtt történik meg)
- 37-40. hét: tüdeje teljesen felkészült a levegő légzésére, gyakorolna is, de mivel nincs levegője, sok magzatvizet nyel, és ettől gyakran csuklik
- beleiben sötét, ragadós anyag, a magzatszurok, gyült össze, ami a születés után hamar távozik az első széklet formájában
 - készen áll a születésre
 - Kb. 50-55 cm
 - körmei is hosszúak (akár összekarmoltan is jöhet a világra)

Az ikerterhesség két példája

A.

- az egyetűjű ikrek főtuszai azonos neműek és egyetlen méhlepényen osztoznak
- egyetlen külső membrán veszi körül mindkét magzatburkot

B.

- a testvérikrek főtuszai különböző neműek lehetnek, két méhlepény és két külön magzattüro van, mindkettő külön membránnal rendelkezik

Az agy méhen belüli fejlődése és az érzékelési funkciók

A magzat készül az életre, különböző hatások érik az anya szervezetén keresztül, bizonyos reflexeket már gyakorol (szopás, fogás) Az érzékszervek is működnek, különösen igaz ez a fülre. A anyaméh nem csöndes, békés környezet, a magzatvíz jól vezeti a hangot, a magzat valószínűleg hallja, amit az anya beszél, hallja gyomrának korgását, beleinek mozgását, szíve dobogását, vére surrogását, érzékeli a rádiót, televíziót, testvéreinek kiáltozását. Az ingerek szükségesek is a receptorok fejlődéséhez.

- pl. érzékeli az anyai test mozgását
- jellemző a fényérzékenység
- az anyaméhben hallható háttérzajokra és generált hangokra nő a magzati aktivitás, a normális szívritmus megnyugtatja, a gyors szívritmus felizgatja a magzatot, illetve majd a csecsemőt

Prenatális pszichológia

Az intrauterin fejlődésnek pszichológiai vonatkozásai is vannak, ezekkel a prenatális pszichológia foglalkozik.

- az embrió emberi lényege már fogantatástól jelen van
- a fejlődés szociális kontextusa
- alkalmazkodás és tanulás a méhen belüli élet során
- magzati interakciós képességek (ld. mozgás)

Előadás a magzati és az újszülött kori kompetenciákról:

**Mindentudó magzatod,
mindentudó kisbabád**

- A korai kötődés kezdete és kontinuitása, Andrek Andrea,
2012. szeptember 28.

Terhesség alatti vizsgálatok

- az első terhességi vizsgálatra az első vérzéskimaradás után két héttel, a második vérzéskimaradáskor, vagy terhességi teszt pozitív eredményekor tanácsos jelentkezni
- vizeletvizsgálat - megbizonyosodás a terhességről, a cukor- és fehérjeszint
- az orvos kiszámítja a szülés várható időpontját, megállapítja a méh helyzetét, nagyságát, ebből is következtet a terhesség korára is
- hüvelyváladék, kenet - az esetleges hüvelyfertőzések felderítésére, illetve a daganatos betegségek felismeréséhez (rákszűrés).
- a terhes testsúlyát minden vizsgálat alkalmával feljegyzik, a várható értéktől való eltérés kóros állapotra figyelmeztethet.
- a magzati szívhangot is minden alkalommal meghallgatja az orvos

Az ultrahangos vizsgálat

- veszélytelen, többször is sor kerül rá a terhesség folyamán
- a speciális vizsgálófejből sugárnyalábot irányítanak a kismama hasába, a különböző keménységű rétegekről visszaverődő hanghullámokat képernyőre vetítik
- láthatóvá válik a méhben fejlődő magzat
- meghatározható a magzat kora, megmérhető,
- kiszűrhető több rendellenesség,
- meghatározható a méhlepény helye, állapota,
- kimutatható az ikerterhesség, az esetleges rendellenességek
- pontosan rögzíthető a magzat és a méhlepény helye, helyzete

AFP vizsgálat

- a terhesség 16. hetében végzik, az anyai vérből
- az alfa-fetoprotein (AFP) fehérje megjelenése elsősorban terhességben, de egyes daganatok, betegségek esetén is jellemző
- magasabb AFP-érték ikerterhességre, ritkán kóros terhességre utalhat, de az esetek 80%-ában teljesen normális terhesség esetén is előfordul
- célja: magas AFP-szint esetén további vizsgálatok - kizárják, vagy bizonyítják az eltérést (pl. nyitott gerinc)
- ha a magas AFP-érték eredetére az ultrahangos vizsgálat sem ad magyarázatot, elvégezhető a magzatvíz AFP vizsgálata is (amniocentézis)

A terhességet veszélyeztető (teratogén) tényezők

A fejlődő magzat sérülékeny, fontos, hogy mind az anya, mind pedig az apa tudatosan készüljön a gyermekvállalásra, hogy az ártalmaktól megóvja születendő gyermekét. A teratogének, olyan környezeti tényezők, amelyek hatással vannak a normális fejlődésre, és súlyos rendellenességekhez vagy akár halálhoz is vezethetnek. A teratogénnel szembeni fogékonyság függ, a fejlődési szakasztól, amelyben a hatást ért szervezet van. Általánosságban az első harmadban a legveszélyeztetettebbek a magzatok. Mindegyik teratogén egyedi módon hat, ezért a rendellenes fejlődés egyedi mintázatokat mutat.

Példák ártalmas, teratogén környezeti tényezőkre:

- alultápláltság
- járványok, betegségek: kolera, májgyulladás, cukorbetegség
- gyógyszerveszély: nyugtatók, antibiotikumok, alvadáscsökkentő gyógyszerek,
- alkohol, drogok, dohányzás
- környezetszennyezés
- vitamin túladagolás
- sugárzások

Mit tudatok meg szemináriumon ezekről a veszélyeztető tényezőkről?

Születés és újszülött kor

A szülés

Több tényező együttes jelenléte indítja el:

- csökken a hormontermelés, a méhizomzat összehúzódik
- előregedik a méhlepény
- a méhnyak kitágul
- megreped a magzatburok
- a vajadás 3 szakasza: méhösszehúzódások és tágulás, tolás, a méhlepény leválása

A születés

- éber állapotban
- a létfeltételek teljes fordulata: az idegrendszernek új ingerekhez kell alkalmazkodnia
- globális reakció: a megnyilvánulásban az egész test részt vesz, később fokozatos tagolódás
- reflexek: szopás-, hányás-, nyelés-, köhögés-, vegetatív reflexek; megkapaszkodási-, átkarolási-reflex, szomatikus reflexek
- a születési trauma kérdésköre (Rank): az egész életen át ható, minden trauma ősmintája

Az Apgar-skála pontozási rendszere

Életjel	Pontozás		
	0	1	2
szívverés	nincs	lassú (<100)	100 felett
légzés	nincs	szabálytalan	jó, sírás
izomtónus	petyhüdt	gyenge	aktív
reflexválasz	nincs	grimasz	élénk sírás
bőrszín	kékes, halvány	végtagok kékek	rózsaszín

A kezdetek

- „colostrum”, ami immunizáló hatással van a csecsemőre, később megindul a tejelválasztás (laktáció)
- a csecsemő szopása stimulálja a prolaktin hormon termelődését, ami viszont az emlők tejtermelését serkenti
- a 3.5 kg és 50 cm-es újszülött az első hat hónapban súlyát megkétszerezi, 15-20 cm-rel nő, egyéves korra 8-10 kg, 70-80 cm hosszú
- legdinamikusabb az idegrendszer érési folyamata, a mielinizáció (tápláló, védő, szigetelő, vezető szerep)
- cirkuláris folyamatok: a világ felfedezése serkenti a további ingerkeresést és fejlődést

Az újszülött kor

- az élet első hónapját jelzi
- az elszakadás az anyai testtől anatómiailag bekövetkezett, de a gyermek nem vált önálló lényvé, léte az anyától/gondozótól függ
- az újszülött a nap nagy hányadát átalussza, hosszabb REM fázisok, kötetlen ébrenléti fázisok: táplálás, tisztálkodás, kapcsolat

Perceptuális fejlődés:

- egyenlőtlenül fejlett érzékszervek
- nem képes differenciált látásra, a két szem koordinációja 4-6 hét után alakul ki
- információdús szegmentumokat és emberi arcokat preferál
- 6 hónapos korra a konvergencia és akkomodációs képesség a felnőttekhez hasonló
- hallásdifferenciálás és orientáció a hangok irányába
- az íz és szagérzékelés fejlettebb, képesek az intenzitások érzékelésére és az anyai szagokat differenciálni

Értelmi fejlődés

- Piaget: az értelem a valóság tér-, idő- és okság szerinti szervezését jelenti
- érzékszervi-mozgásos szakasz: az érzékszervi és mozgásos sémák összekapcsolódnak, az ok-okozati viszonyok felfedezési téri és időbeli érintkezések függvénye
- az asszimiláció és akkomodáció révén egyensúly –homeosztázis van a világ és a megismerő között
- séma: cselekvéseket és megismerést irányít, változó, de állandóságot is mutat
- a reflexek az értelmi fejlődés kiindulópontjai, konstruktivista megközelítés

Szociális fejlődés

- érzelmi reakciókra képes, hiányzik a tapasztalással való összekapcsolás és a vezérlés
- anya-gyermek szimbiózis
- a sírás, mint kommunikációs eszköz

Mi mindent tud az újszülött?

- jellegzetes kinézet
- reflexek
- sírás
- mosolygás
- szemkontaktus
- eljutás az anyamellig
- szinkronizálódási képesség
- aktív részvétel a kötődés folyamatában
- utánzás

II. A CSECSEMŐKOR FEJLŐDÉSLELEKTANA

A csecsemő legalább annyira befolyásolja és neveli családját, mint a család őt, sőt azt mondhatnánk, hogy a család a kisbaba által nevelve neveli őt fel.

Erik Erikson

Születéskor a veleszületett feltétlen reflexek és elemi mozgásminták teszik lehetővé az új életfeltételekhez való alkalmazkodást – pl. Babinski-, Moro-, fogóreflex, elemi járás, kereső-, pislogó-, mászó és szopó- és nyelő reflex

Változások a reflexek terén

- néhány hónappal a születés után a reflexek (ld.4.2. táblázat) közül számos eltűnik, mások eltűnnek egy időre de majd érettebb viselkedés részeként visszatérnek, illetve egyesek átalakulnak
- egyesek az életben maradás eszközei, mások korábbi evolúciós szintekről maradtak/elősegítik az anya-csecsemő kapcsolat kialakulását
- ezek a változások az agyi központok éréséről és a csecsemő egészségéről is árulkodnak
- újszülött korban hiányuk az idegrendszer korai kiterjedt károsodására utal, tartós fennállásuk viszont az idegrendszer érésének késlekedését jelzi, aszimmetrikus megjelenésük a test két oldalán pedig betegségek kialakulására utalhatnak

A neurológiai állapot felmérése érdekében tesztelhetőek a csecsemők reflexei, mozgási képességei, izomtónusa.

Olvasmány: Miért sírnak a csecsemők?

D.W. Winnicott, Kisgyermek, család, külvilág, 51. old.

- ✓ elégedettség, fájdalom, harag, bánat

Mozgásfejlődés

A fordulástól a mászáson át a járásig

- biológiai érés
- egyre gyorsabb helyváltoztatást lehetővé tevő szakaszok
- a viselkedésmintázatok minőségi változása

Két éves korig:

- oldalról hátra fordul
- hátról oldalra, oldalról oldalra, hátról hasra fordul
 - mászik
- kapaszkodva, segítséggel jár
 - egyedül jár
- ügyesen, biztonságosan jár
 - oldalozva, hátrafele jár
- segítséggel a lépcsőn is jár

- a kezesség kialakulása: domináns kezesség – jobb kéz 75%, bal kéz 25%
 - örökletes és nem ajánlatos változtatni, a szülőnek megerősítenie kell a dominanciát
 - a másolt tevékenységek bizonytalanná tehetik a kezességet
- kialakul a hang és a mozgás együttese, mely öröm- és játékkorras is
- az irányfelismerés
- a mozgás rendezettségével függ össze
- a fejlesztés a nagymozgások irányából a finommozgások fele

A kötődés

A kötődés alapvetően egy ösztönalapú viselkedéses mintázat, amelynek biológiai funkciója a biztonság és a védelem biztosítása. Az ember egy ún. bioszociális ösztönnel születik, amely arra készíti, a csecsemőt, hogy az őt gondozó személlyel szoros kapcsolatot alakítson ki. Ebben a szoros kapcsolatban a kötődő gyerek számára a kötődési személy jelenti a megoldást a fenyegető veszélyforrások ellen, így a tartós közelség fenntartása elengedhetetlen fontosságú mechanizmus (Bowlby 1969).

- J. Bowlby (1907-1991) és követői – evolúciós magyarázat: biztonságos háttér nyújtása a világ felderítéséhez (más elmélet szerint pl. orális szükséglet kielégítése)
- genetikai programozottság a kapcsolatteremtésre
- ösztönös törekvés a közelségre és a testi kontaktusra
- 5 ösztönös viselkedés: sírás, mosoly, szopás, követés, kapaszkodás
- a csecsemő anyja iránti viselkedése egyre inkább ragaszkodássá válik
- a kötődést nehéz más személyre átirányítani (imprinting)
- erőssége: milyen erős a ragaszkodó viselkedés
- biztonsága: mennyire bízhat a segítségben

A jó kötődés: BIZALOM

- több, mint ragaszkodás vagy gondoskodás
- a kicsi bízik anyjában, tudja, hogy számíthat rá, ezért mer majd elindulni a világba, tudja, hogy visszazaladhat, ott lesz, megvigasztalja, ha kell
- ez adja majd az alapot ahhoz, hogy merjen bízni a barátaiban, a párjában is, merjen kötődni hozzájuk, szeretni őket annak a félelme nélkül, hogy "szeretni nem érdemes, mert úgyis csalódnai fogok"

A jó kötődés: ŐSZINTE

- nem arról szól MIT tesz az anya (és apa), hanem arról HOGYAN teszi – őszinte legyen és higgyen abban, amit választ (szoptatás vagy tápszer, hordozás vagy sem, apás szülés vagy nem, különalvás vagy együtt stb.)
- a kicsi igényeire figyelve jön létre a kötődés, ha szülő és gyerek hallgat egymásra, figyel egymásra

Az elsődleges kötődés

- a gyermek képes különbséget tenni az emberek között, felismeri anyját
- a ragaszkodó magatartás kizárólagos, egy vagy néhány fontos személyre irányul
- szeparációtól és az idegenektől való félelem megnyilvánulása:
- nyugtalanság, sírás, tiltakozás az anya távolléte esetén akkor is ha más probléma nincs (pl. nem éhes)
- öröm, mosoly, ha anya visszatér (ha nem ő jön vissza sírás folyt.)
- törekvés az anyai közelség megteremtésére (mosolyog, gagyog, követi)
- ha kikerül a látótérből, akkor a gyermek keresi, vagy arra fordítja fejét, ahonnan a hangját hallja

Szociális mosoly

A kicsik egyértelműen a környezetükben lévő többi emberre reagálnak, kifejezik azt, hogy örülnek annak, hogy nincsenek egyedül. A gyermek mosolya szignifikáns reakciónak számít, mivel a körülötte lévő felnőttekből reakciót vált ki. Habár különböző okok válthatják ki a mosolyt, az emberi hang, melyet egy mozgó arc is kísér, a legjobb kiváltója a szociális mosolynak.

A kötődés kialakulásának szakaszai

- longitudinális vizsgálat
- anyáktól: a csecsemő reakciói és viszonyulásai szeparációs helyzetekben
 1. nem diszkrimináló szociális válaszkészség szakasza (6. hétig)
 2. differenciált ragaszkodás fázisa (6. hét – 6-7. hónap)
 3. specifikus kötődés (6-7. hónaptól)
 4. ragaszkodás másokhoz is (2,5 éves kor után)
 5. cél-irányított partnerség, (3 évtől)

A kötődés célja paradox módon a leválás (Rutter)

- a ragaszkodó magatartás a 12-18. hónapban a legerősebb, majd lassan csökken az intenzitása
- a biztonságos kötődés teszi lehetővé az eltávolodást, a leválást az anyától
- az elsődleges kötődés megszilárdulásával a helyváltoztatás igénye is nő
- sorozatos kísérletek a helyváltoztatásra
- a gyermek elindul felfedezni a világot, használva a biztonságos alapot
- az önálló helyváltoztatással a gyermek felfedezi önmagát
- felegyenesedés és járás: a gyermek elvágja az anyatesthez fűző köldökzsinórt (Fraiberg).
- a magány és elszigeteltség terhe a felfedezésben

A kötődés típusai - az idegen helyzet kísérlet (Ainsworth és munkatársai)

Ainsworth és munkatársai (1971, 1978, 1982) egy-másfél éves gyermekek korai kötődési mintáit vizsgálták kísérleti módszer segítségével. A vizsgálat több fázisból állt, melyek során azt figyelték meg, hogyan reagál a gyermek arra, ha az anyja magára hagyja játék közben, majd egy idegen marad a gyermekkel, végül ismét visszatér hozzá az anyja.

A vizsgálat szakaszai:

- 1) A gyermek játszik, mialatt az anyja mellette van.
- 2) Bejön a szobába az idegen. Előbb az anyával beszélget, majd leül a gyermek mellé.
- 3) A gyermek az idegennel marad, az anya pedig magukra hagyja őket.
- 4) Az anya visszajön.
- 5) Az anya és az idegen kimennek a szobából, a gyermek egyedül marad.
- 6) Az idegen visszajön, és egy ideig egyedül marad a gyermekkel.
- 7) Az anya visszajön a gyermekhez.

A vizsgálat minden szakasza 3 percet tart, a gyerek reakcióit lefilmezik és több megfigyelő utólag jelöli ezeket annak függvényében, hogy a gyerek mennyire áll ellen annak, hogy az anyja elhagyja a szobát, mennyire mutatja ki, hogy hiányzik neki, mennyire fél az idegentől vagy hagyja általa magát megnyugtanni és leginkább, hogy mennyire örvend a gyerek az anyja visszatérésének.

A gyermekek reakciói alapján különböző kötődési típusokat írhatunk le:

- Biztonságosan kötődő (55-75%): nyugodt az anya jelenlétében, idegenekkel esetenként bizalmatlan, anya nélkül nyugtalan és nem fogadja el az idegent helyette, az anya visszatérésekor jellemző az újratalálkozás öröme, gyorsan megnyugszik, visszatér a játékhoz, az anyával való interakció fenntartására törekszik.
- Bizonytalan elkerülő (5-35%): nem törekednek az anyával való kontaktusra, idegenekkel szemben bizalmasabbak, gyengén reagálnak az anyára, egyedül a legnyugtalanabbak, de az idegen ugyanolyan jól meg tudja őket nyugtatni, amikor anyja visszatér, elfordul, elnéz, nem megy hozzá vigasztalódni
- Szorongó, ellenálló (2,5-25%): már idegen helyzetben is nehezen boldogul, szorosan anyja mellett marad, elutasítóak és ragaszkodók egy időben, az idegen jelenlétében feldúltak, kétségbeesnek, amikor az anya távozik, az anya visszatérésekor nehezen nyugszanak meg, és már képtelenek belemerülni a játékba, közelednek anyjukhoz de gyakran a harag jeleit mutatják (pl. kéri, hogy felvegye, de azonnal le is akar szállni)
- Zavart, széteső, irányvesztett típus (Main és Solomon kiegészítése, 1986, 1990): mindvégig zavartan, inkohereisen, ellentétesen viselkednek, konfliktusos érzelmekkel – harag és erős függés, közeledési vágy és félelem (5-15%)

Az anya...

- a biztonságosan kötődő csecsemő anyja felelősségteljesen gondoz, érzékenyen reagál a jelzésekre, kifejezi érzelmeit, hiteles, bátorít a környezet felfedezésére, de a közelségre is
- a bizonytalan, szorongó csecsemők anyja nehezen tudja tevékenységét a csecsemő szükségleteivel szinkronizálni, gyakran félreérti a jelzéseket, lehet merev, öncélú, vagy elutasító
- a korai anya-gyerek kapcsolat alapvető a fejlődési elakadások megértésében és a terápiában
- Winnicott – „elég jó anya”
- Erikson – bizalom vs. bizalmatlanság
- mindezekben az apák szerepe is igen jelentős

„Még ma is él az az előítélet, mely szerint „a csecsemőt nem szabad elkényeztetni”, az édesanya lehetőleg csak etetéskor vegye őt magához, egyébként pedig hagyja sírni az ágyában, ha ölbe vágyik, mert a baba csak így tanulhat rendet és fegyelmet, és csak így kerülhető el a gyermeknevelés „súlyos veszedelme”, az elkényeztetés.

Idestova huszonöt éve folyamatosan hangoztatom, hogy a pszichológiai tapasztalatok mindennek az ellenkezőjét bizonyítják!

A világ, amelybe a gyermek beleszületik, tele van ismeretlen és nyugtalanító ingerekkel, és a diszharmonia, mely ennek következtében a gyermekben keletkezik, kizárólag az anya testi közelségével csökkenthető. Pszichológiai vizsgálatok bizonyítják, hogy a gyermek, akit csecsemőkorában sokat tartottak ölben, illetve mindig felvették, amikor kéredzkedett, hároméves korában nem csak kevesebbet igényli, hogy a szülő karaiban legyen, de kreatívabb, ötletesebb, kezdeményezőbb is társainál. Ennek az a magyarázata, hogy a kreativitás –az értelmi képesség mellett- egyfajta bátorság, önbizalom jelenlétét teszi szükségessé, és az ölben tartott gyerekek születésüktől azt tanulják, hogy a világ biztonságos hely, a környezet bármikor „megszólítható”, és onnan mindig megfelelő és megnyugtató válasz érkezik.”

Ranschburg Jenő

A kötődési jellegzetességek fejlődéslélektani fontossága

- bizonyos mértékben előre lehet jelezni a későbbi alkalmazkodás minőségét
- a bizt.kötődő csecsemők óvodáskorukban jobb társas készségeket, a szabályokhoz jobb alkalmazkodást mutattak és kisebb függőséget az óvónővel szemben (Sroufe, Jacobvitz, 1989)
- jobb társas kapcsolatok, kevésbé féltősek az idegenekkel szemben, magasabb önértékelés, jobb testvérkapcsolat, mások szükségleteire érzékenyebbek, merészebb problémamegoldók, viselkedészavarokat kevésbé mutatnak (Bee, 1992)
- meghatározó a későbbi intim kapcsolatok szempontjából – kapcsolat van a kötődési minta és a szerelmi kapcsolatok jellemzői között
- felnőtt kötődési interjú módszere (AAI – adult attachment interview) – M. Main
- összefüggés az anya saját szüleihez való kötődése, élményei és a felnőttkori tapasztalatai, saját gyerekeivel való kapcsolat között (1995)
- kötődési minták fennállása generációkon keresztül, hosszú távú következmények

Hospitalizáció

Az anyai szeretet több mint pusztá gondozás.

A szociális késztetés elsöprő erejű gyermekkorban.

Spitz (1946) - kórházi ártalom

- tünetek :

1. elválás esetén heves érzelmi reagálás, pánikreakció
2. órák, napok után dac, makacsság, bizalmatlanság
3. hónapok után érzelmi sivárság, mozgásos sztereotípiák, tudati beszűkülés

A szeparáció emberi csecsemőkre gyakorolt hatását R. Spitz vizsgálta elsőként.

„Kimutatta, hogy az árvaházakba adott gyerekek 37%-a a bekerülést követő rövid időn belül meghal, és szinte minden csecsemő fejlődése és növekedése visszamaradott, fogékonyá válik a fertőzésekre, és ha sokáig tart a szeparáció, a folyamat visszafordíthatatlanná válik. Azoknál a csecsemőknél, akik a szeparáció kezdetekor legalább hat hónaposak, a következő folyamat figyelhető meg: tiltakozás, kétségbeesés, elszakadás. A gyerek először sír, nem érti, miért szakították el anyjától. Majd kétségbeesik, aktivitása lecsökken, lehangolttá, reményvesztetté válik. A harmadik szakaszban, mintha újjáélednének, minden lehetséges alternatív kötődési személy barátságát keresik, válogatás nélkül ragaszkodnak a környezetükben lévő felnőttekhez.” (Molnár-Nagy, 1997).

Spitz ezt a jelenséget „hospitalizmusnak” nevezte.

Harlow - a szeparáció következményei rhesusmajmokban: aszexuális viselkedés, elszigetelődés, erőszakosság és közöny

Harlow és munkatársai majomkísérletekkel bemutatták, hogy az anya-csecsemő kötődés túlmutat a táplálkozási szükséglet kielégítésén. A melegség, a táplálék nagyon fontos, de a testi kapcsolat, a kapaszkodás lehetősége tűnik a legfontosabbnak a kismajom számára is.

A műanyán nevelt vagy más majmoktól az első hat hónapban elzárt kismajmok, felnőttkorukban nem tudtak normális kapcsolatba lépni más majmokkal: visszahúzódtak vagy agresszíven viselkedtek. Az izolált nevelés hatására a korai életkorban mozgássztereotípiák, így forgás, himbálódzó mozgás, fejbeütögetés, önharapás, főként az ujjak, a kéz harapdálása jellemző. A későbbi életkorban jellegzetessé válik a fájdalom iránti csökkent érzékenység, az autisztikus-visszahúzó, apatikus viselkedés, amelyet érintés során heves agresszió vált fel, általános túlválaszolás, az önagresszió felerősödése jellemző, csökken a kapaszkodási képesség, jellemző a szexuális kapcsolat elutasítása és az esetleges utód elleni súlyos agresszió.

Az éntudat fejlődése

Ahogy a gyerekek kezdenek saját tevékenységi lehetőségeikkel és fizikai személyükkel tisztában lenni, elkezdik meghatározni önmagukat. Fokozatosan kialakul az énkép különválaszthatósága a társas környezettől és megváltoznak önmagukra és másokra vonatkozó reprezentációik.

- énefejlődés és éntudat
- az én a kognitív, érzelmi és mozgásos sémák egyénre jellemző szerveződése
- az én annak a tudása, hogy mindaz ami velem történik annak én vagyok az alanya
- az én-élmény jelei, mások jelenlétében megváltozik a viselkedése
- az én és külvilág elhatárolásának folyamata:
 - vázlat a saját testről, testséma
 - társas történések

A tükörcép, fénykép és videofelvételek

Az én fizikai valóságának tudatát Lewis és Brook-Gunn úgy vizsgálták, hogy berúzsolták 9-24 hónapos gyerekek orrát, majd tükör elé tartották őket. Ha a gyerekek a saját orrukhoz nyúltak, hogy arról letöröljék a rúzsot, és nem a tükörben látott kép letörölésével próbálkoztak, ez annak a jele volt, hogy felismerték saját arcukat a tükörben észlelt képben és a rajta észlelhető változást; ez további vizsgálódást követelt meg. A kutatók azt tapasztalták, hogy a 9-14 hónaposok nagyon ritkán, a 15-17 hónapos csecsemők közül csak néhány nyúlt a saját orrához, de a 18-24 hónaposok között a gyerekek nagy többsége odanyúlt, felismervén, hogy róla van szó.

- Brooks-Gunn (1979): az én felismerésének három szakasza van:
 - 6-8 hónap: saját képükre másképpen reagálnak, mint idegenekére
 - 8-12 hónap: a felismerés jelei tapasztalhatóak
 - 12-24 hónap: biztonságos felismerés

Whiten (1991): a két év körüli gyermek már rendelkezik egyfajta „tudatelmélettel”: a vágy és vélekedés megértése – a másik akart valamit, s úgy gondolta, hogy ezt és ezt kell tennie
- incselkedés: már az egyévesek képesek arra, hogy tudatosan provokálják mások dühét vagy szeretetét

- az első év végén a közös megfigyelés és tekintetváltás, a közös és szociális referencia annak a jele, hogy képes saját és mások tudatállapotait összekapcsolni

Saját magunk másoktól való megkülönböztetése és megértése a másokkal való kapcsolatunk előfeltétele. E folyamat kialakulása során értjük meg, hogy a rajtunk kívül állók is rendelkeznek önmagukról alkotott énképpel, amit rávetítenek másokra. Az énkép első kutatói között volt M. Mead és G.H. Mead, akik szerint tudásunk saját magunkról a szociális interakciókból fejlődik ki.

Erre a tudásra a „tükrözés“ kifejezését is használni szokták, hiszen az önmagunkról alkotott kép a társas viselkedés eredményeként kapott visszajelzések eredménye, vagyis attól függ, ahogyan mások látnak minket.

Szociálpszichológiai szempontból is az énkép fejlődésében, illetve az éntudat kialakulásában a környezet szerepe alapvető, hiszen az szabályokat állít és elvárja, hogy a gyerek ezeket betartsa, valamint kialakítja azokat a jutalmazó és büntető eljárásokat, amelyek ezt biztosítani tudják. A gyerekek is aktív szerepe van identitásának kialakulásában, hiszen ő az, aki a külső szabályokat elsajátítja, belsővé alakítja. A gyerek nem passzív elszenvedője a külső hatásoknak, hanem hajlamai szerint szelektív módon építi fel saját magáról való tudását, a környezete által nyújtott támpontok alapján.

Az éntudat kialakulásával egy időben kell elkülönülnie a nem-énnek, hiszen csak általa meghatározható az én.

Az énkép és énerők fejlődése az elsődleges szocializációban

- elsődleges szocializáció: az egyén és társadalom interakciójából származó sajátos, társas fejlődési vetület
- az egyén és társadalom interakciójának kezdeteit jelzi, a személyiségfejlődés társas vetületét jelenti
- az első közvetítő csoport a család, tulajdonképpen a biológiai gondozásra épülő tudatos nevelést jelenti
- primér tanulási forma, a tapasztaláson és „belenövésen” alapul

Miért elsődleges ez a szocializáció?

- o mert az élet legkorábbi szakaszában hat
- o mert a szülői viselkedésmoდეllek diszpozíciókat alapoznak meg
- o mert közvetítő funkcióval bír, azaz felkészíti a személyt a társadalmi életre

„...az amikor két lény eggyé válik, mindannyiunk élménye volt, amikor édesanyánk hasában voltunk. Akkor a lelkünk az ő lelkében úszott. Nem, tudtuk, hogy ketten vagyunk, mindannyian azt hittük, hogy aki én vagyok, az én és az anyám együtt. Annak a legelső fölfedezése, hogy én és az anyám ketten vagyunk, óriási intellektuális, eszmei ugrás, és nagy eredmény.

Kezdetben nagyon nehéz elhinni, hogy nem egyek vagyunk. Olyannyira nehéz, hogy a saját magunkról alkotott legmélyebb kép az, amit az anyánk arcáról olvastunk le.

Tehát azt hiszem, olyan vagyok, ahogy az anyám rám nézett, mikor a karjaiban tartott. Mert az anyám arca volt az első tüköröm. Ha ő szeretettel nézett rám, akkor úgy éreztem, hogy szeretettel vagyok teli. Ha úgy nézett rám, mint egy idegenre, akkor esetleg életem végéig idegenkedhetem magamtól s másoktól. Ha úgy nézett rám, mintha undorodott volna tőlem, akkor egész életemen át úgy érzem, hogy undorító ember vagyok.

Ha ilyenkor nagyon szerencsés vagy, akkor olyan környezetbe kerülsz, ahol százszor, ezerszer kapsz másfajta tükrözést. Tehát az ilyen egyszeri-kétszeri, nagyon korai trauma csak úgy oldható fel, ha nagyon sok jó élmény kompenzálja azt az egy rosszat.”

Feldmár

Kognitív fejlődés

Piaget és munkatársai szerint az első két életévet a szenzomotoros értelmi fejlődés jellemzi. A kisgyermek ebben a szakaszban úgy gondolkodik, hogy minden műveletet cselekvésben is elvégez.

- érzékelés, egyszerű mozgások koordinációja, a világ felfedezése és megismerése
- reflexsémák gyakorlása
- elsődleges, másodlagos, majd harmadlagos cirkuláris reakciók (ezek differenciálódáson és integráción mennek keresztül)
- a szimbolikus reprezentáció kezdetei

A tárgyállandóság alakulása

- a tárgyak anyagiak, azonosságukat megtartják, amikor helyet változtatnak, ha nem látjuk, akkor is léteznek

1. első szakasz: a csecsemő nem keresi a látóteréből kikerülő tárgyakat: a reprezentáció hiánya
2. második szakasz: a csecsemő arra fordul, amerre a tárgy eltűnt
3. harmadik szakasz: a csecsemő nyúl a részben takart tárgy felé, de abbahagyja a keresést, ha az eltűnik
4. negyedik szakasz: a csecsemő keresi a teljesen elrejtett tárgyat, de az eredeti helyen keresi akkor is, ha a szeme láttára tették át egy másik helyre
 - a csecsemő emlékezik arra, hogy a tárgy létezik, de nincs igazi reprezentáció, nem képes szisztematikus gondolkodásra azzal kapcsolatosan
5. ötödik szakasz: látható áthelyezést érti, láthatatlan áthelyezés nem megy
6. hatodik szakasz: a látható és láthatatlan áthelyezést is érti / a tárgyat addig keresi, amíg meg nem találja
 - ez utóbbi már kisgyermekkorra jellemző
 - teljes tárgyállandósággal a gyerekek képesek lesznek megjósolni egy tárgy pályáját és újra feltűnésének helyét, amikor éppen eltakarja valami

III.A KISGYERMEKKOR FEJLŐDÉSLELEKTANA

Általános leírás

- megszilárdulnak és továbbfejlődnek a csecsemőkorban kialakult funkciók, cselekvéses formák
- biztonságosabbá, változatos feltételek között is alkalmazhatóvá válik a járás
- a gyermek egyre bonyolultabb mozgásos feladatokra képes (pl. a tricikli használata, fél lábon állás, váltott lábbal való járás a lépcsőn)
- nagymértékben ügyesedik a kéz, kétéves kor körül firkál, hároméves korban már észlelhető az ábrázolás szándéka
- a gyermek fejlődő emlékezetével már képes bizonyos idői és téri távolságokat áthidalni
- két- és hároméves kor között rendkívüli tempóban bővül a szókincs
- az egyszerű, távirati stílusú mondatokról összetett mondatokra váltanak
- rendkívül gyorsan gazdagodik a gyermek ismeretanyaga, ezt segíti természetes kíváncsisága, tudásvágya
- jellegetesek a „Mi ez?” „Miért?” kérdések
- érzelmi kötődése immár több családtagra (nagyszülők, távolabbi rokonok) kiterjed, az elsődleges gondozóhoz fűződő kapcsolat még mindig igen szoros
- igényli és élvezi a gyermekközösséget, bonyolultabb manipulációs és szerepjátékokat játszik
- lehetőség a szobatisztaságra, annak megtanulása
- csökken a gyermek függése környezetétől, nő saját kompetenciájának tudata
- egyre jellemzőbb az önállósodásra való törekvés, a saját, egyéni elképzeléseihez való ragaszkodás.
- megjelennek az első dacreakciók
- kialakulnak a nemi identitás alapelemei, létrejön az énonozosság első formája
- értelmi fejlődés: műveletek előtti kor
 - egocentrizmus (a világot a saját nézőpontjukból értelmezik, ld. 3 hegy, poharak űrtartalma)
 - látszat és valóság összekeverése (pl. úgy vélik, hogy a maszk megváltoztatja viselőjét, a vízbe merített pálca valóban meggömbül stb.)

- oksági viszonyok felcserélése, prekauzális következtetés
- az erkölcs kívülről előírt, a szándékot nem veszi figyelembe
- önállóság vs. szégyen, kétely
- megtanulják ellenőrizni saját testi funkcióikat, önkontroll első megnyilvánulásai
- megtanulja céljainak megfogalmazását, képességeit, a döntést gyakorolja
- akarat

A nyelvelsajátítás kérdésköre

A gyermek a nyelv iránti érzékenységgel és a kommunikáció hajlamával születik a világra. A nyelv előtti kommunikációra vonatkozó kutatások szerint a gyermekek már születéskor előnyben részesítik a beszédhangokat más hangokkal szemben, tehát az alapvető beszédhangok érzékelésének képessége már a születéskor jelen van. A csecsemők 4 napos korukra már az anyanyelvet, illetve a körülöttük beszélt nyelvet részesítik előnyben az idegen nyelvekkel szemben.

Beszédfejlődése meghatározott fázisokban megy végbe, melyek kezdetének időpontja és időtartama bizonyos határokon belül különbözhet, de sorrendje nem megbontható.

- a beszéd kezdete csecsemőkorra tehető: gügyögés, gagyogás, halandzsa
- „fehér foltok” (a szavak jelentése, a nyelvtan, a többértelműség megértése)
- átlagban 10 szó 1 évesen, 50 szó 1,5 évesen, 200-300 szó 2 évesen
- sajátos jelenségek pl. kiterjesztés, szűkítés
- a nyelvelsajátítás a tudáselsajátítás egyik legfontosabb problémája
- magyarázatok: tanuláselméleti (utánzás, kondicionálás), nativista (a nyelv megértésének és használatának képessége veleszületett), interakcionista (részvétel kulturális tevékenységekbe)stb.
- eddig egyetlen elmélet sem tudta kielégítően magyarázni azt, hogy hogyan értik meg a gyerekek a szavak jelentését és a szavak elrendezését irányító szabályokat
- a nyelv alrendszerei: hangok, szavak, mondatok (a szavak összekapcsolása),
- a nyelvi aspektusok:
 - o fonológia: a fonémák rendszere
 - o szintaxis: nyelvi szerkezet, a nyelvet meghatározó szabályok

- o szemantika: jelentéstan
- o pragmatika: nyelvhasználat, ahogy a nyelvet használjuk

A nyelvelsajátítás elméletei

Tanulásemélet

- a kondicionálás és az utánzás a nyelvelsajátítás legfontosabb alapjai
- a gyermek szelektíven utánoz: a gyermeki beszéd magasan korrelál az anyai beszéddel morfológiai és szintaktikai vonatkozásban
- a gyermeki utánzás mechanikus jellege a beszédtanulással csökken, az anyák nagy része korrigálja a gyermek szavait, ez különösen hatékony

A nyelvelsajátításban a gyermek környezetének, a felnőttek által biztosított tanítási folyamatnak, az általuk nyújtott modellnek tulajdonít lényeges szerepet ez a felfogás. A nyelv fejlődése hasonló más viselkedésformák fejlődéséhez és ugyanazon tanulási törvények határozzák meg.

A tanuláseméleti megközelítés alapján a fejlődést előidéző mechanizmusok:

- Klasszikus kondicionálás: a hangsor mint inger kiváltja a gyermek orientációját, így a gyermek a hangsor által jelölt tárgyra néz. A hangsort összekapcsolja a tárggyal, így megtanulja a jelentés egyik vonatkozását. A gyerek látja, hogy gondozója rámutat egy tárgyra, miközben kimond egy szót. Ennek jelentését úgy ragadja meg, mint a szó összes asszociációjának összegét, azon asszociációkét, amelyek a szóval párosult tapasztalatokból erednek. Ennek az elméletnek az érdeme, hogy magyarázza a nyelvi jelentések elsajátítását.
- Operáns kondicionálás: Skinner szerint a beszéd motoros reakció, amely leginkább operáns kondicionálás révén megvalósuló tanulásként modellezhető. Ez az elmélet a beszédfejlődést az inger-reakció kapcsolattal magyarázza. Az alapbizonyíték erre az a megállapítás, hogy a gyermek a gagyogás korai fázisában sokféle hangot ad ki, többé kevésbé véletlenszerűen. Ezek közül azok maradnak fenn, amelyeket a környezet megerősít.
- Utánzás: Bandura a beszédfejlődést a szociális tanulásemélet alapján magyarázza. Abból indul ki, hogy a gyermek a maga körül hallott nyelvet sajátítja

el, azaz a nyelvelsajátítás az utánzásnak egyik speciális formája: a szavak utánzásakor a gyermek az általános nyelvi alapelveket elvonatkoztatja a hallott mondattól. A szülők a gyerek kompetensebb társai, a beszéd tanulást úgy irányítják, hogy mondatszerkezetük magasabbrendű annál, mint amit a gyerek használ és mintául szolgálnak a gyerekeknek.

A tanuláselméleti megközelítés hívei hangsúlyozzák az anya és a beszélni tanuló gyermek közötti interakció szerepét a nyelvi kompetencia elsajátításában (Mönks és Knoers, 1998).

Nativizmus

Ennek az elméletnek a fő képviselője Noam Chomsky, a generatív grammatika megalapozója. Szerinte a gyerek nem úgy tanulja meg a nyelvi struktúrákat, hogy nyelvtant tanul, mert a gyermek túl változatos nyelvi struktúráknak van kitéve ahhoz, hogy ki tudná találni, hogy az adott helyzetben éppen melyik a megfelelő. Ugyanakkor a gyerek soha nem hallott, új formákat is képes alkotni, tehát kreatív módon túlhaladni a hallott struktúrákat. Szerinte ez azzal magyarázható, hogy a gyermek ezzel a nyelvtanulási képességgel születik, ami feltételez egy olyan nyelvi szabály-csoportot, készletet, amit a gének kódolnak, ami biológiailag meghatározott, öröklődik, és egyben a nyelvelsajátító mechanizmus lényege. Chomsky predeterminista beszédfejlődés elmélete Platon elképzeléseire alapoz, átvéve az érzékelt, illetve az észlelt ingernek a fogalomhoz viszonyított gyengeségének ötletét és aláhúzva a gondolat és a beszéd magasabbrendűségét az érzékelés és az észlelés folyamataihoz képest. Így válik a beszéd a pszichikum szervévé (mental organ, Chomsky, 1980).

Chomsky célja hogy felderítse honnan ered, hogyan alakul ki és miben áll az anyanyelvtudás, illetve hogyan alkalmazza a gyerek ezen tudását. A korai generatív grammatika számára az anyanyelvtudás nyelvi entitások, valamint az ezek működését meghatározó szabályok rendszere, genetikusan meghatározott, beprogramozott. Mivel a gyermek rengeteg olyan mondatot tud megfogalmazni, amit előzőleg soha nem hallott, ezért a klasszikus és az operáns kondicionálás, valamint az utánzás nem magyarázza kielégítően a beszédfejlődést.

Chomsky érdeklődési területe a beszéd univerzális jellemzőinek keresése volt, például, hogy vannak-e a beszédben velünk született szabályok és általános érvényű beszédfejlődési szakaszok. Léteznek olyan általános nyelvi szabályok (univerzálisok), amelyek a kijelentések változatossága ellenére közősek a különféle mondatokban. Ezek a nyelvi univerzálisok olyan alapvető nyelvi

struktúrák, amelyek minden nyelvben jelen vannak, és a nyelvelsajátítás fontos tényezői (McNeill, 1970). A nyelvi univerzálákat a faj evolúciós története határozza meg, és nem az egyes gyermekek tapasztalatainak története. A tapasztalat szerepe annak meghatározásában van, hogy a sok lehetséges nyelv közül a gyermek melyiket sajátítja el. A tapasztalat nem módosítja a nyelvelsajátító készüléket, csak kioldja a nyelvtanuláshoz szükséges veleszületett struktúrákat. Az univerzálák egyfajta szűrő funkciót látnak el: adott nyelvi kifejezésről megállapítják, hogy az az emberi nyelv egy lehetséges elemét, szerkezetét képviseli-e, vagy sem.

A nativista elmélet egyik legfontosabb érve az embernek más fajokhoz viszonyított, a beszéddel kapcsolatos egyedi helyzete. Semmilyen más faj nem alakított ki, tudomásunk szerint, ilyen komplex kommunikációs rendszert, mint az emberi beszéd, amit minden egészséges gyermek, aki beszélő környezetben nő fel, képes korai gyermekkorban elsajátítani.

A generatív nyelvészet újításai

- a nyelvelsajátítás alapkategóriája nem a szó, hanem a mondat
- a nyelvelsajátítás kreatív folyamat, a gyermek nyelvtani szerkezeteket sajátít el, ezek segítségével végtelen számú mondatot generál
- a gyermek szabályok létrehozására is képes: a nyelvtanulás fő mozgatórugója nem a kondicionálás vagy utánzás, hanem az aktív szabályalkotás
- a nyelvtanulás specifikus képessége veleszületett, „előprogramozottság” létezik, a „nyelvelsajátító készülék” úgy viselkedik, mint egy genetikai kód: születésünkör embrionális állapotban van, de környezeti hatásokra aktivizálódik
- a nyelvtanulás bizonyos fokig független más kognitív fejlődésektől

Piaget nyelvelmélete

- a gyermekek ebben a korban szimbólumokban kezdenek gondolkodni, a nyelv az egyén fogalmi gondolkodásának tükröződése
- tehát, a nyelv a kognitív fejlődés egyik aspektusa: a beszéd képessége az érzékszervi-mozgásos értelem kibontakozásához, a szimbólumok megjelenéséhez kapcsolódik
- „a beszéd nem forrása a logikának, ellenkezőleg, a logika strukturálja a beszédet”
- a gondolkodás fejlődése a nyelv fejlődésének előfeltétele
- kollektív monológ

- a szó az ingeregyüttes része, melyről később leválik. Pl, labda : kép + szó + cselekvés + érzelem - ebből szabadul ki a kimondott szó

Cselekvésközpontú nyelvelmélet

- a beszéd nem csak kognitív-intellektuális teljesítmény, hanem szociális cselekvés is
- Bruner (1991): a nyelvelsajátítás az anyával való „akciós párbeszéd” során valósul meg
- a gyermek és a felnőtt közös cselekvést végeznek, a beszédfejlődés e közös cselekvés terméke
- a gyermeknek olyan mondatokat kell alkotnia, melyek összeilleszthetők a felnőtt mondataival
- a „miért” korszak kettős funkciója:
 - információszerzés
 - szociális kapcsolatteremtés

Ennek a felfogásnak a fő képviselői (J. Bruner, E. Bates, G. Miller, stb.), kiegészítik az előző megközelítéseket azzal, hogy megmagyarázzák a nyelvelsajátítás és a kognitív teljesítmény kapcsolatát, mint a nyelvelsajátítás alapvető forrását, illetve kihangsúlyozzák a társas kapcsolatok szerepét.. Ezek szerint a gyermek beszédét a beszélő környezete befolyásolja, ami működésbe hozza a beszédpotenciált.

A nyelvtan elsajátításának magyarázata nehéz, mivel nem állíthatjuk, hogy a nyelvet helyesen használó gyermek meg is érti a nyelvtani szerkezeteket. Bates szerint a nyelvtani szerkezetek ismerete a nyelv gyakorlati használatának mellékterméke. Az interakcionista megközelítés szerint a társas környezet eleve úgy szerveződik, hogy a gyermeket egy nyelvhasználó csoport tagjává fogadja. Azok a kulturálisan meghatározott események, amelyek segítik a gyermeket a nyelvtanulásban, alkotják a nyelvelsajátítást elősegítő rendszert (LAS – Language Aquisition Support), amely a nyelvelsajátító készülék (LAD) környezeti kiegészítése. A beszélő környezet a fogalmakat dialógusokon keresztül alakítja, hiszen a gyerek által használt szavakra, a környezet szóval vagy cselekvéssel válaszol ("baba!" mondja a gyerek és az anyukája válaszol: "tessék a babád, játszáj vele szépen"), illetve a cselekvésekre szavakkal, amelyek a cselekvésre visszahatnak és irányítják ("ne bánts a babát, ott a babakocsi, tedd be a babád és told").

Gopnik, Meltzoff és Kuhl szerint (2001) a felnőttek segítsége a nyelvtanulás harmadik lényeges eleme, a nevelés és a velünk született mechanizmusok mellett. A felnőtteknek sajátos módszerei

vannak, hogy gyerekeiket bevezessék a beszélők soraiba. Ehhez tartozik, hogy a tipikus felnőtt egész másképp beszél csecsemőjével, de az idegen kisgyerekekkel is, mint egy másik felnőttel, és pedig elnyújtott magánhangzókkal, legalább egy oktávval magasabb alaphangfrekvenciával, lassabb tempóban, melodikus intonációval. A mondatok az átlagosnál rövidebbek és többször ismétlődnek. Ez az a stílus (dajkanyelvnek is nevezik), amit a csecsemők kedvelnek és, ami nagyon hasonló a világ minden táján. A felnőttek általában észre sem veszik, hogy erre a stílusra váltanak, amikor csecsemővel beszélgetnek. Az említett szerzők egy kísérletről számolnak be, amelyben a babák fejük jobbra vagy balra fordításával nyolc másodpercre bekapcsolhatták azt a hangot, amelyen a felnőtt saját gyerekéhez, vagy egy másik felnőtthez beszél. Az idő, ameddig a gyerek egyik, vagy másik oldalra fordítja a fejét, a kutató számára kimutatja a két stílus közötti preferenciát. Kiderült, hogy a csecsemők a beszéd tartalmától, sőt nyelvtől függetlenül, előszeretettel a csecsemőkhez szóló hangleadésű oldalt választották. Gopnik és munkatársai szerint, "a gügyögő hanghordozás önmagában zene a fülüknek, mint egyfajta komfortnyelv, nyugtató és biztonságot keltő".

A magyarázatokkal szolgáló felfogások egyikét sem lehet figyelmen kívül hagyni. Nem vonhatjuk kétségbe a beszédfejlődés velünk született elemeit, amelyek létét az agykérgi beszédközpontok létezése is alátámasztja. Ezek sérülése esetén a beszéd megértésének, illetve kifejezésének képessége károsul. Azonban a velünk született beszédelfogó és képző mechanizmusok egy nem beszélő környezetben nem hozhatóak működésbe. Ez utóbbi a beszédtanulást teszi lehetővé, de ebben a folyamatban a gyerek társas interakciói meghatározó fontosságúak. Úgy néz ki, hogy a beszédelsajátító mechanizmusok biológiai struktúrájába az is bele van vésve, hogy csak beszélő környezetben, az első életév(ek)ben, megfelelő segítséggel hívhatók elő. A beszélő környezeten kívül nevelkedő gyerekek behozhatatlan lemaradást mutatnak a beszédképességük kialakulásában. A vadonban felnevelkedett, illetve szüleik által rejtgetett gyerekek általában behozhatatlan lemaradást mutattak beszédképességükben. Ugyanakkor a környezet általi mediáció nem lehetne hatásos, ha a gyermek nem lenne olyan kíváncsi megfigyelője mások nyelvezetének, aki az elsajátított fogalmak alapján értelmi sémákat alakít ki magának, azaz olyan fogalomhálózatokat, amelyek a társaival és a felnőttekkel való kapcsolatait elősegítik. Mivel beszédével a gyermek szükségleteit fejezi ki, szülei és beszélő környezete akkor fogják őt jobban megérteni, ha nyelvtanilag helyesen beszél. Ilyen értelemben

a környezet hozzájárul a nyelvtan elsajátításához. Ugyanakkor vizsgálatokból az is kiderült, hogy az anyák általában jobban figyelnek gyerekeik mondatainak igazságtartamára, mint nyelvtanilag helyes voltára, illetve esetleges helytelen beszédükre (Shaffer, 1985), ami arra mutat, hogy a beszéd tanítását a szülő elsődlegesen a megismerési funkciók fejlesztésére használja.

Az énkép kialakulása

A folyamat elkezdődött csecsemőkorban és folytatódik kisgyermekkorban.

Énkép

- ✓ saját magunk felfogása, megértése, másoktól való megkülönböztetése, belső, mentális „ábrázolása”
- ✓ interakciókban formálódik, visszajelzések, „tükrözések” határozzák meg
- ✓ része a szabályok elsajátítása, belsővé alakítása is
- ✓ kialakul az un. „nem-én” is

Mahler elmélete

- ✓ selfképzetek (a saját személyre vonatkozó tudatos és tudattalan lelki reprezentációk)
- ✓ „kikelés” – nem születünk öntudattal
- ✓ szeparációs-individualizációs folyamat

„Az embergyerek biológiai és pszichológiai születése nem esik egy időre. Az előbbi drámai, megfigyelhető és pontosan körülírható esemény, az utóbbi lassan kibontakozó, intrapszichés folyamat.”

Winnicot nézete

- a fejlődéshez egy „elég jó anyára” van szükség, aki megfelelő módon reagál gyermekére
- átmeneti (tranziciós) tárgy – az anyával való kapcsolatot képviseli, a gyermek megtanul egyedül lenni

Lewis és Brooks-Gunn tapasztalatai

- 9 – 24 hónaposok, berúszozott orral a tükör előtt → 9-14 hónaposok ritkán, 15-17 hónaposak néhányan, 18-24 hónaposok többsége a saját orrához nyúlt, felismerte, hogy a paca rajta lehet
- egzisztenciális self: a másoktól különböző én
- kategorikus self: önmagát különböző kategóriákban megfogalmazó én (életkor, nem, nemzetiség, család)
- a gyermek nem csak tudomást szerez magáról, hanem formálódik is
- minden gyerek törekszik arra, hogy olyan legyen, úgy viselkedjen, mint a számára fontos személyek

Rajzfejlődés

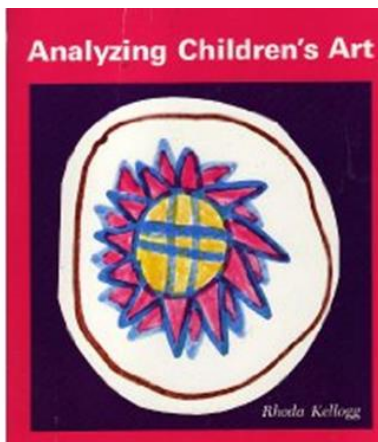
Firkakorszak

- a rajzfejlődés kezdeti éveiben döntő, meghatározó szerepe van a környezet lehetőséget teremtő, jutalmazó, ösztönző szerepének
- az első ceruzafogás nagy élmény:
 - o nyomot hagy, valami láthatót hoz létre
 - o élvezetes maga a mozgás, a mozgás öröme
- pozitív érzelmi megnyilvánulások kísérik a rajzolást

- a firkakorszak nagy részére jellemző a „kéz vezérli a szemet” elv, tehát minden a mozgás örömeinek van alárendelve (pl. kimegy a papírról → a szándékosság itt még nincsen jelen)
- tulajdonképpen a rajzolás alapelemeit tanulja meg és gyakorolja be a gyermek

Az amorf firkáktól a kezdetleges alakrajzolásig

- a firkaszakasz végére megjelenik az ábrázolás szándéka, a formák az ábrázolás eszközévé válnak
- már ebben a korszakban utalásokat találhatunk a gyermekek rajzaiban a rajzoló személyiségére, temperamentumára (nyomaték, vonalvezetés, térkitöltés, ritmus)
- 2-3 éves kor körüli gyermekek rajzaiban számos ősi jel felbukkan, pl. mandala

IV. AZ ÓVODÁSKOR FEJLŐDÉSLÉLEKTANA

„Az óvoda látogatója gyakran találkozik apró hercegnőkkel és overallos szuperhősökkel, akik nem létező teával kínálják őt saját udvartartásuk etikettje szerint, vagy nem létező szörnyek veszélyére figyelmeztetik.

Figyelemre méltó tény, hogy e képzelt világokban a részletek nagyon is valóság-hű logikával állnak össze.”

Alison Gopnik

A gondolkodás jellemzői

Mágikus gondolkodás

- a világ méreteiben és arányaiban az emberre mintázódik

- középpontjában az ember/maga a gyermek áll
- az ember mindent képes a saját szándékai szerint befolyásolni
- oksági összefüggések lehetnek valójában egymástól független dolgok között is
- az óvodás irányítja a világot, vágyai, szándékai, gondolatai valóra válhatnak
- egyes gyerekeknek különösen gazdag fantázia-világa van (benépesítve például láthatatlan személyekkel, barátokkal)

Gyermeki realizmus

- a valóság objektív és szubjektív elemeit egyneműnek tekinti, észlelt és érzett, látott és álmodott összefolyhat
- de megértik, hogy amit elképzelnek az nem a valóság, és tudják, hogy képesek „mesevilágot” elképzelni
- időnként tisztázzák is a határokat: „ez a valóságban hogyan történik?”
- örülnek ha felnőttek bevonhatók a fantáziavilágba

Animizmus

- az óvodások világmérete jellemző, hogy élettelen tárgyakat (és jelenségeket) tudattal, szándékkal, érzésekkel rendelkező lényekként képzelik el (megelevenítés)
- pl. a fák sírnak, a mackó éhes
- Mérei : szakaszok az animizmus alakulásában:
 - először úgy véli, hogy mindennek van tudata
 - a mozgó tárgyaknak van tudata
 - a saját mozgással rendelkező tárgyaknak van tudata

Finalizmus

- az érvelésben a cél és az ok felcserélődik
- mindennek valamilyen célja van, pl. azért esik az eső, hogy megöntözze a virágokat (cél-okság)
- “Azért esik az eső, hogy felvehessem a szép, új gumicsizmámat.”
- Pléh (1994): a felnőtt gondolkodásban az emberi aktusokra és a fizikai jelenségekre vonatkozó okság külön válik, kisgyermeknél nem

- ők az okot a célban, vagy valami olyan rendeltetésben keresik, ami az emberrel összefügg
- „Álmos vagyok. Kimegyek és megmondom a napnak, hogy aludjon ő is többet, ne csináljon olyan hamar reggelt, hogy tudjunk aludni.”

Artificializmus

- minden emberi alkotás, minden emberi szándék következménye, a természeti jelenségek is
- „A folyók medrét kiássák és beleöntik a vizet.” „Az eget a bácsik festették kékre.”
- nagyobbaknál vegyes artificializmus: az ember a természeti erővel közösen
- Binét - „hasznosság elv”: az óvodás a tárgy meghatározásakor a fogalmi jellemzők helyett, gyakran annak funkcióját írja le. pl. az asztal az, amin eszünk
- Kognitív egocentrizmus

Van testvéred?

Igen.

Hány testvéred van?

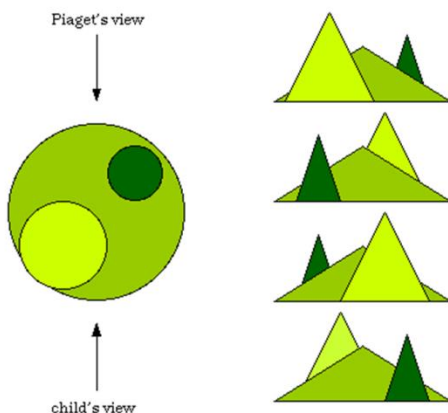
Egy.

És neki van testvére?

Nincs.

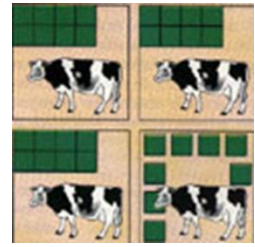

- Egocentrikus gondolkodás:

- Szemlélteti a három hegy probléma
- kisovisok nem is értik a kérdést
- kb.6 év: tudja, hogy mindenholnan más látható, de nem tudja megoldani
- 8-9 év: kevert perspektíva
- 10 év: tökéletes decentráálás

- Melyik tehén legelhet több fűvet?
- nem tud biztonsággal különbséget tenni látszat és valóság között
- ha a forma túlságosan megváltozik, elveszi az egyenlőség lehetőségét

Mivel a felnőtt és a gyermeki gondolkodás között nagy különbségek vannak mind értékrendben, mind a problémákra való reakcióban, mind pedig a világképben, a felnőttek ügyes-bajos dolgaitól érdemes mentesíteni a gyerekeket.

A játék

- a valóság tükrözésének sajátos módja
- a társas kapcsolatok kiteljesedésének színtere
- élményszerzési lehetőség
- belülről motivált, nem célra irányuló, nem közvetlen szükségletkielégítő
- nem illeszkedik az eszköz-cél megfontolásokba, az értelme ezért folyamatosan variábilis, új viselkedéselemek csatlakozhatnak hozzá
- nem csak a tárgyak tulajdonságai serkentik, hanem a gyermek belső igényei, sajátos gondolatvilága is
- a játék „mintha” jellegű, kettős valóságtudat jellemzi, az átélés szintjén összemosódik a valóság és képzelet, a gondolatban nem. pl. „most mondjuk azt mondd nekem, hogy vigyázz magadra, kisfiam...”
- a játék aktív tevékenység

Az utánzás szerepe a játéktevékenységben

- 1,5-2 éves kortól utánzási készenlét: mindent utánoz, amit lát és ami megjeleníthető
- óvodáskorban ez a közvetlen környezetre terjed ki, majd az ismeretlenre, távolira
- az utánzás nem csupán egy látott mozgássor reprodukciója, hanem kettős tudatállapot: realitás és fikció megfér egymás mellett
- a játék témája nem véletlenszerű, bár sokszor spontánul indul: a tartalom nagyon sok szubjektív élmény keveréke, átélt feszültségeit a játék különböző fordulataiban képzeletben vagy a viselkedés szintjén feldolgozza

Mi a fontos a játékban?

- kicsiknél (3 év) a cselekvés: nem a folyamatos történés, hanem a manipuláció, a cselekvés önmagában pl. kavargatom a tűzön az ételt, kirakom az almát a kosárba
- nagyobbaknál (4 év) a játékba bevont tárgy a fontos, a tárgy határozza meg a szerepet, már nem a manipuláció öröme az uralkodó mozzanat
- még nagyobbaknál a (5-7 év) a szerep iránti érdeklődés a meghatározó

A játék típusai

1. érzékszervi-mozgásos játék vagy funkciós játék

! az óvodáskor előtti időszakban volt jellemző

- egyszerű gyakorlójátékok: célja egy képesség gyakorlása, rendszerint hasznos cselekvés. pl. cipőt kifűzni-befűzni
- cél nélküli kombináció: előzetes cél nincs, rendezetlen tevékenység, terv nélkül. pl. építés taláalomra
- célvezérelt kombináció: a funkciós játék legmagasabb szintje, cél létezik, tehát minőségi változás áll be. pl. gyöngyöt fűz színek szerint
- funkciós játéknak tekinthető kezdetben a beszéd és a grafikai tevékenység

2. szerepjáték

– az óvodás korú gyermekek domináns játékfajtája

- az a játéktevékenység, amelyben
 - a gyermekek a felnőttek szerepét, tevékenységét és a felnőttek közötti sajátos viszonylatokat
 - sajátos játékkörülmények között: általánosított formában, képzeletük segítségével és a felnőttek által használt tárgyak helyettesítésére szolgáló játékeszközökkel újraalkotják
- a fantázia, az ötlet állandóan egybeszövődik a játékkal
- szigorúan igazodni kell egy viselkedéssorrendhez, amit a szerep sémája magába foglal
- segíti a benyomások elraktározását és feldolgozását, a szorongás enyhítését
- tisztázza a játékban a résztvevők számára az uralkodó szabályokat, tilalmakat

3. szabályjáték

– 6-7 éves korra a szabályok a játék lényegévé válnak

- ez a játéktípus leginkább a kisiskoláskorra jellemző
- a szabályok implicit (rejtett) módon léteznek már a szerepjátékban is. pl. a „gyerekek” nem mondhatják a „tanítónéninek”, hogy üljön csendben
- a szabály kölcsönös megegyezésen alapul, betartása kötelező
- értelmi feltételek vannak a szabályjátékok kialakulásában:
 - képesnek kell lenniük a feladat előre meghatározott feltételeinek észben tartására
 - megérteni a többi játékos gondolatai és saját cselekvése közti kapcsolatot
- cél a győzelem
- növelik az együtt játszani képes gyermekek számát és együtt játszandó idő tartamát

Egyéb játéktípusok óvodáskorban

Az óvodáskorúak barkácsolása

- eszközkészítés, pl., ha a szerepjátékhoz kevés a rendelkezésre álló eszköz, nem felel meg az játékgondolásnak
- a gyermekek az új eszközöket az adott játéktémához igazítva állítja elő

Építő és konstruáló játék

- a személyiségfejlődését meghatározó tevékenység
- a konstruálás fejlődésének szakaszai:
- a különböző építőelemekkel folytatott építőjátékok
- alkotások félkész elemekből
- alkotások különböző anyagokból
- átmenet a játék és a munka között
- jelentősége az óvodáskorral nem szűnik meg, kibontakozása a technikai nevelés keretében az iskoláskorra esik.

Vigotszkij: a gyermek szimbolikus játéka értelmileg és szociálisan magasabb szintet képvisel, mint hétköznapi egyéb tevékenysége, a játékban a legközelebbi fejlődési zóna jellegzetességei ismerhetőek fel

Összegezve megállapítható, hogy a játék minden fajtája elősegíti:

- az értelmi fejlődést,
- gyakorlóterepet biztosít a formálódó funkciók számára
- kulcsszerepe van a szociális és érzelmi fejlődésben: helyzeteket és modelleket kínál mások megértésére, lehetőséget biztosít olyan szerepek kipróbálására, amelyekre a gyerek csak később fog megérni, nehézségek leküzdésére olyan helyzetben, amely nem fenyegető, hozzásegít a feszültséget, fájdalmat okozó helyzetek, konfliktusok feldolgozásához.

A mesére való beállítódás, a képzelet

A mese, mint a gyermeki világ megjelenítője

- ♥ az óvodáskori képzelet működéséhez emlékképek, tapasztalatok szükségesek
- ♥ látszólag igen gazdag a képzelet: irreális, valóságtól elrugaskodó, a valóság hézagait pótló képzeleti képek
- ♥ a gyermek képzeletének szerepe, funkciója: vágyteljesítő, ismeretpótló
- ♥ élénkség és merész csapongás jellemzi
- ♥ az érzelmek, s nem annyira az értelem irányítja, ezért gátlástalanul áradó
- ♥ az óvodás képzeleti tevékenységének eredményét gyakran megtörtént, reális tényként kezeli
- ♥ az erőteljes fantáziaműködés és a gyenge tudati kontroll eredménye a fantáziahazugság
- ♥ a fantáziahazugság nem a félrevezetés szándékával születik
- ♥ a gyermek számára létezőbb a mitikus valóság, mint a felnőtt számára
- ♥ a gyermeki gondolkodás polaritása tükröződik a jó és rossz harcában, kategorikusság
- ♥ komolyan veszi a gyermek szorongásait, megbékíti a félelemmel, megelőlegezi a vágyak teljesülését
- ♥ a gyermek nyelvén szól: a dolgok átalakulhatnak, minden lehetségessé válhat, éppen úgy, mint a gyermeki fantáziában

A mese jellemzői

- elvarázsolt tudatot indukál

- a feszültség fokozódását, mindig a feloldás pillanatai követik, mesei rituálé
- kezdő és befejező sztereotípiák, mesefordulatok
- a mese modell értékű szerepeket kínál
- a szétválasztott jó és rossz érzéseket külön személyekre ruházza: hasítás, mint védekezési mechanizmus
- a mese tanulságát a mesehallgatás elsődleges élménye hordozza, nem szükséges azt kibontani
- a mese szimbolikus nyelve, formája miatt az egyetlen adekvát lehetőség, hogy a gyerek egzisztenciális alapkérdésekkel találkozék, a megoldásokkal együtt átélhesse azokat
- elaborációs lehetőség, indulatokat, feszültségeket old fel, megszünteti a kiszolgáltatottság érzését

Kettős tudat

- szimultán kettős tudattal fogadja be a gyermek a mesét
- az átélés kettősségéről van szó
- beleélik magukat a történetbe, mégsem tévesztik össze önmagukat a mesehőssel
- tudják pl., hogy a szobában lévő szőnyeg nem repül, de örülnek, amikor a repülő szőnyeg eljuttatja a hőst céljához
- vibrálás, oszcillálás a valóság tudatélménye és az illúzió megélése között
- vonzó, izgalmas, örömforrás

A mindennapi mesélés nagyon fontos a gyerekeknek, érzelmi életüket gazdagítja, személyiségfejlődésüket segíti. Lényeges, hogy életkoruknak megfelelő és csak nyelvileg tiszta, értékes meséket (verseket, mondókákat is) halljon a gyerek.

“Népmeséink hagyományai szerint minden embernek végig kell járnia az útját, amelyen csak a másik megsegítése révén érhet célba. Ez a segítség legtöbbször a látszólag legkisebbel és legelesettebbel szemben történik (pl. bajba jutott ember vagy állat), vagyis a segítség célja

nem a nyereségvágy, hanem csupán a jót-tevés. „Jótett helyébe jót várj!”- halljuk ilyenkor, és valóban.

A Hős megkapja jutalmát, amikor a földhözragadt önzőségtől képes elszakadni, és a bajbajutott megsegítése révén, bátorságával és önzetlenségével méltóvá tud válni arra, hogy a „kincs” birtokosa lehessen. Azaz felnőtté, felelősen gondolkodó emberré válik.”

Lurkó Világ, 2010. őszi (IV. évf. 3. sz.)

Rajzfejlődés óvodáskorban

- a firkakorszak után, 3 éves kortól a **képzetszerű rajzolás vagy intellektuális realizmus** szakaszába lépnek
- ez kb. 9 éves korig tart
- a rajzolás igazi nagy korszaka, a gyermekek a játék mellett a rajzolásban lelik örömeiket
- ebben a korszakban a rajz „képi nyelv”, ami sok mindent elmond a rajzolóról és a szándékairól
- a gyermeki fantáziát nem korlátozzák sablonok, nem köti a valóság
- ami a gyermek számára érzelmileg fontos (pozitív és negatív egyaránt), azt részletesen kidolgozza
- az egocentrikus gondolkodás jól nyomon követhető a rajzokban: „ez az én házam, ez az én kutyám”, illetve önmaga középpontbeli, felnagyított ábrázolása
- a felöltöztetés az alkalmazkodás, szocializálódás jelzője; pl. ezzel különítik el a nemeket
- 5-7 éves korú gyermekeknél a lap 70-80%-át kitöltő emberalak a jellemző, az egocentrikus gondolkodás csökkenésével, 7-9 éves korban az emberalak mérete is folyamatosan csökken
- 6 éves korban az emberrajzok ismérvei bővíthetnek: haj differenciáltabb ábrázolása (szalag, díszek, stb.), homlok, szemöldök, szempilla
- kísérleteznek a profilrajzzal, testrészek aránya tovább javul
- a kéz, az ujjak a tenyér megrajzolásával sok gyermeknek gondja van
- 6-7 éves gyermekek a felöltöztetésben nagyot lépnek előre: díszítéssel sokat időznek, lányok → királylány, hercegnő; fiúk → lovagok, katonák

Testi- és mozgásfejlődés óvodáskorban

- még mindig gyermeki jellegzetességek a testfelépítésben:
 - o a fej a törzsnek 1/6-a
 - o a végtagok arányosan rövidebbek a törzshöz képest
 - o testmagasság: 3 évesen kb. 100 cm, 7 éves korra kb. 120-130 cm
 - o testsúly: min. 18-20 kg 7 éves korra
- robbanásszerű fejlődés a kis- és nagymozgásokban
- hatéves korra a gyerekek már gyakorlatilag mindent tudnak vagy mindenre megtaníthatók a mozgás, a sport területén
- az iskolakezdésre jelentősen javul a finommotoros koordináció, a rajz- és az íráskészség

V. ISKOLÁS- ÉS SERDÜLŐKOR

Iskoláskor

- 5-7 éves kortól új elvárások
- felelősség a saját viselkedésért
- magasabbak, erősebbek, fürgébbek, ügyesebb mozgás, jobb koordináció
- szemlélője is önmagának, fontos az eredmény, elkezdti saját teljesítményét megítélni (Gesell – „radírkorszak”)
- kompetencia énművelés (teljesítőképesség a kisebbrendűséggel szemben, ld. Erikson)
- minőségileg új gondolkodás
- konkrét műveletek kora (Piaget)
- logikai rendszerbe illeszkedő, koordinált mentális cselekvések
- tárgyakat és cselekvéseket fejben összeraknak, szétválasztanak, sorba rendeznek, átalakítanak
- decentráció - mások téri, illetve személyes helyzetébe való behelyezkedés képessége
- több tulajdonság, kritérium figyelembe vétele
- a gondolkodás már nem a percepció által vezérelt, a gyermek képes pl. az anyagállandóság, mennyiségállandóság megértésére
- az iskoláskorú gyermek egyre összetettebb, sokszereplős, szimbolikus szerepjátékokat, körjátékokat, társasjátékokat játszik, bonyolult szerkezeteket épít

Az iskolai alkalmasság

- meg kell felelni alkalmazkodási követelményeknek (szabályok, időbeosztás, figyelem, stb.)
- az elsősöktől megkívánt alkalmazkodási képesség összetevői:
 - helyzetmegértés (elkezdődött valami új, ami sokáig fog tartani)
 - feladattudat (a kijelölt fontosabb egyéb tevékenységeknél)
 - kitartás (ellenállni az új, véletlen ingereknek, csábításoknak)
 - teljesítményigény (funkciógyakorlás és közvetlen örömszerzés helyett a teljesítmény öröme)

- iskolaérettségi vizsgálatok (pl. széldísz, tájékozottság, babaöltöztetés stb.)

Természetszerű ábrázolás vagy szemléleti realizmus a rajzfejlődésben (9-15 év)

- a gyermek gondolkodásában egyre jelentősebb szerepet játszik az objektív valóság, a fantázia szerepe pedig csökken
- azt akarja ábrázolni, amit, s ahogyan lát
- 8-9 éves korban eltűnik az egocentrikus gondolkodás
- kedvelt rajztémává válik a másolás, utánzás
- a rajz többé már nem gyermeknyelv
- változás a rajzolási folyamatban: az eddigi határozott ábrázolás helyett sokat korigál, javít, gyakran elégedetlen a munkájával
- egy–egy témán napokig, hetekig is dolgozhat a gyermek
- az iskolai elvárások erősen hatnak, felerősítik az önkorrekciós folyamatokat
- önkontroll, önkritika erősödése → elégedetlenség → 12-14 évesen sokan felhagynak a rajzolással
- 10 év felett a megjelenítés színvonalában jelentkező különbségek egyértelművé válnak
- jó nivójú rajzokat csak a tehetséges gyermekek készítenek
- a gyermekek egy része megmarad az egyszerűbb, begyakorolt testsémánál, ábrázolásnál
- a jó képességű rajzolóknak tovább finomítják a megjelenítést, a sémák feloldódnak, törekednek az alakok egyéni kifejezésére
- a gyermekek többsége 13-15 éves kor után már nem rajzol rendszeresen

Serdülőkor

„Szenvedélyesek, ingerlékenyek és érzéseik gyakran elragadják őket... Mindentudónak képzelik magukat, és meg vannak győződve, hogy jár nekik, amit követelnek. Tulajdonképpen ez az oka annak, hogy mindig túlzásokba esnek.”

Arisztotelész

- a másodlagos nemi jelleg (anatómiai és élettani jellegzetességek, amelyek külsőleg megkülönböztetik a két nemet)
- formális műveletek szakasza (Piaget)
- lehetséges kombinációk, logikai kapcsolatok figyelembe vétele,
- több szempont figyelembe vétele, alternatívák átgondolása
- töprengés, érvelés, elvont dolgok iránti érdeklődés

A „valódi én” keresése

- meghatározó serdülőkorban
- megfigyelés, önmegfigyelés
- szerepek kipróbálása
- mérce kialakítása (hogyan ítélnék meg másokat, miként vélekednek mások ítéleteiről, melyek a népszerű tulajdonságok)
- új énkép, én-ideál
- értékrendszer kialakítása

Identitás a szerepdiffúzióval szemben: a hűség (Erikson)

- szakítás a gyermeki léttel, nehéz átmenet a gyermekkor és felnőttkor között
- a szülőkről való leválás kezdeti ambivalenciáját fokozatosan váltja fel a saját személyi azonosság kimunkálása
- jövőre vonatkozó döntések, választások meghozatala
- az életkorra jellemző krízis sikeres megoldása során a serdülő képes lesz korábban megszerzett identitáselemeinek szintézisére, s képes ezt összhangba hozni azzal a képpel, ahogyan mások látják őt

Előadás:

Vekerdy Tamás:
Kamaszkor körül

- az eredmény: hűség, csoporthoz, szimbolikus értékekhez, a személyes jövő megvalósíthatóságába vetett bizakodáshoz

Az identitás elérésének szintjei Marcia elméletében:

	van krízis	nincs krízis
van elköteleződés	az identitás elérése	korai zárás
nincs elköteleződés	moratórium	identitás diffúzió

Az identitás elérése: azon fiatalok ki- és megküzdött identitás állapota, akik már átestek az önmeghatározás korszakán, túl vannak a szociális szerepvállaláson, pályát választottak, elkötelezték magukat valamilyen eszme mellett.

Korai zárás: ki nem küzdött én-azonosság, amelyben a fiatalok elkötelezték magukat eszme és foglalkozás mellett, de nem mentek át a krízisen. Kérdések, kérdőjelek nélkül fogadták el a család vallási, politikai meggyőződését. Külső hatásra választottak szakmát, hivatást, az én-képből sok minden kiszorult.

Moratórium: a serdülőkor a haladék időszaka, éppen megélik az identitáskrízist, keresik a válaszokat, kritikusan értékelik a felnőttek rájuk vonatkozó terveit. Ha a moratórium elmarad, akkor beszélünk korai zárásról. Ha túl hosszúra nyúlik, ideje meghatározatlanná válik, az az identitásdiffúzió.

Identitásdiffúzió vagy identitáskonfúzió: sem krízis, sem elköteleződés nincs, de nincs kialakult én-kép sem. A szerepek állandó cseréje lehetetlenné teszi az elköteleződést. A serdülőkor eme hosszú időre kitolt periódusa állandó életformává lesz. Talán egyik szakaszban sem látszik annyira világosnak az “identitáskrízis” kifejezés értelme, mint ebben a szakaszban.

A krízis azonban nem jelent válságot (Erikson az önmagunkban való kételkedést az egészséges pszichoszociális fejlődés szerves részeként értelmezi). Ennek megfelelően a serdülőkorban számos hiedelem, szerep és viselkedésmód fel- és kipróbálható, módosítható, illetve elvethető az integrált énfogalom – identitás – keresése során. Az identitáskrízis ideális

esetben a húszas életévek elejére vagy közepére megoldódik, s az egyén továbbhaladhat más életfeladatok felé.

VI. FELNŐTT- ÉS IDŐSKOR

Felnőttkor

- a testi növekedés befejeződése
- végleges testarányok kialakulása, nemi érettség
- az „életkorérzés” szubjektív
- pszichikumát jellemzi a megszilárdult éntudat, a dinamikus egyensúly és a viszonylagos stabilitás
- megelőzi az ifjúkor - a 17-18. élet évektől a 24-25. életévig, átmeneti szakasz a serdülőkor végétől
 - a helyzetek "énes" értelmezése helyett a felnőttekre jellemző felelősségvállalás alakul ki
 - a csoport-vélemény elfogadása helyett az utánpótlás nélküli egyéni véleményalakítás
 - önellenőrzés, önállósodási törekvések
- felnőttkorban is érdemes megőrizni a gyermeki éntudatunkat, és úgy megtapasztalni a körülöttünk lévő világot, úgy kísérletezni, mint a gyerekek

A felnőtt kor Erikson elméletében

- Intimitás az izolációval szemben: a szeretet

A fiatal felnőttek - sikeresen túljutva a pszichológiai létezés legfontosabb döntéseire - intim, baráti és társasági kapcsolatokat keresnek, felkészülnek arra, hogy képesek legyenek elkötelezettségeik teljesítésére, akkor is, ha azok áldozatokkal járnak. Az intimitás igénye és képessége feltétele annak, hogy képesek egy szeretett partnerrel teljes odaadással, feloldódással járó szexuális kapcsolatra, családalapításra, anélkül, hogy az én-vesztés szorongása megakadályozná őket ebben. Az intimitás iránti vágy természetesen nem korlátozódik a szexualitásra: fiatal felnőtteknek szükségük van valakire, akit szeretni lehet, akivel meg tudják osztani az élet valamennyi érdekszféráját, annak érdekében, hogy mindezt - mint az emberi élet perspektivikusságát - születendő utódaik számára is lehetővé tegyék. A

kölcsönös szeretet érzése e korszak alapérzése, ráépülve megelőző fejlődési szakaszok szeretet-élményeire: a csecsemő anyaszeretetére, a serdülőkori "belehabarodásra", egészen addig a szeretetig, amit valaki a mások iránti gondoskodásban mutat, s ez csak ebben a fejlődési szakaszban jelenik meg. Az intimitás tehát a bizalom, nyíltság, megbízhatóság, másképp fogalmazva az érzelmi biztonság magas fokát igényli. Ez jelentheti ugyanakkor az intimitás veszélyét is, kiszolgáltatottságot, sebezhetőséget. Ha pedig valaki sebezhető, falakat emel maga köré és elszigetelődik. Az intimitás elkerülése ebben az életperiódusban átmeneti megoldásnak tűnik. Másik „megoldás” az, ha valakinek sok felszínes társas, vagy akár szexuális kapcsolata is van. A gyakori változtatás igazából az intimitás elkerülésére jó, (vagy arra, hogy az egyén bepótolja a korábban elmulasztott szexuális identitásának megerősítését) hiszen a futó kapcsolatok nem alkalmasak mélyebb megismerésre. Amikor a kapcsolatok sorra elakadnak, amint az intimitás megjelenne, előbb-utóbb szembe kell nézni a valósággal: át tudom-e magam adni igazán és feltétel nélkül a másoknak? E szakasz krízise: intimitás vagy izoláció arra kényszerít, hogy újragondoljuk eddigi életelveinket, az önállóság, nem jelent-e egoizmust? A kompromisszumkészség nem „behódolás”, a lemondás, elfogadás, lojalitás új értékek az emberi kapcsolatokban. Ezek a kényszerű felismerések a személyiség gazdagodásának feltételei. Az intimitás túlpártján tehát az izoláció, a kapcsolatok elkerülése áll, amikor a személy képtelen intim kapcsolatba bevonódni az én-vesztés fenyegető élménye nélkül.

- Alkotóképesség a stagnálással szemben: a gondoskodás

A korszak a "teremtés", produktivitás - utódok, a munka, mint ego-involvált alkotás - és a gondoskodás, törődés, "a felelősséggel létrehozott dolog libidinózus megszállásának" időszaka. Ahogyan egy régi szólás is mondja: "nemzz egy fiút, írj egy könyvet, ültess egy fát". Az alkotóképesség fő formái az új generáció megalapítása és felnevelése. Megtanítani őket mindarra, amit fontosnak tartunk, átadni azt a tudást, ami feltétele kultúrák túlélésének, szokások és (akár családi) legendák fennmaradásának, amiről életünk "szól". Az alkotóképesség tágabb értelemben gondoskodás mindannak a technikai és szellemi értéknek az átörökítéséről, amelyek a felnövekvő generáció számára a létrehozható jövőbe vetett hit alapjai, miközben megélhetjük azt az identitás-élményt, hogy szükség van ránk, szerepünk, jelentésünk van a világban. A fejlődési krízis megoldatlansága a stagnálás "én szikkasztó"

élménye, üresség, céltalanság érzése, én központú viszonyulás egy tulajdonképpen "idegen" világhoz.

Tervezés, önellenőrzés, felelősségvállalás

- a felnőttkort az élet reális tervezése jellemzi; önellenőrzés
- a felnőtt felelős a saját tanulásáért, metakognitíven (monitorozás, kontroll, a saját tudás működtetése) és motiváltan irányítja saját tanulási folyamatát
- felelős az idő- és energia-beosztásért, a családban történekekért
- önmegvalósítás, karrier, hivatás, a saját egzisztencia megteremtése
- miközben saját életervet alakít ki és valósít meg, szükségszerűen mások életét (család) is tervezi, így felelősségi köre kiszélesedik
- „A legtöbb, amit gyermekeinknek adhatunk: gyökerek és szárnyak.” Goethe
- sürgetettség az élet közepén („már nincs elegendő idő...”)
- életközépi krízis (ld. Bernáth – Solymosi)
- a felnőttkor nagy feladata egyedül vagy segítséggel feldolgozni a változásokat, veszteségeket

Veszteségek sokfélesége

- pl. presztízsvesztés, válás, szakítás, életmódváltás, rokkantság, a „jelentős másik” elvesztése
- a veszteségélmény krízist provokál, gyászreakciót indít el
- a gyász milyenségét nagyban meghatározzák a normák, a szokások, a kultúra, valamint az egyéni jellemzők
- a gyász összetett folyamat (szakaszokkal)
- a gyász folyamata: dermedtség, tagadás, indulatok, emlékezés

*A gyász új értékek felfedezésének lehetőségét rejti magában. A fájdalom nem terméketlen,
hajtóerővé válik.*

*A gyásznak nem csak elszenvedői vagyunk, formálódunk is, változásokon megyünk át és
érettebbé válunk.*

Időskor

- Én-integritás a kétségbeeséssel szemben: a bölcsesség (Erikson)
 - a pszichoszociális fejlődés utolsó, legmagasabb foka az integritás elérése
 - egyfajta számvetés döntésekről, sikerekről, kudarcokról, azzal az élménnyel, hogy az élet egyedi és megismételhetetlen, annak mégis sajátos rendje és jelentése van egy nagyobb rendszeren belül
 - a materiális, s egyben a transzcendens világ alkotórészeként megélni saját létezését
 - ellenoldala a kétségbeesés, a létezés csupaszsága, a halálfélelem: nincs már idő az újrakezdésre, az integritás új útjának kimunkálására
 - az integritás a bölcsesség én-minősége, az az életstílus amelyet a teljesség érzése kísér, s amely megvéd a befejezettség bénító érzésétől
- az időskort jellemzi a büszkeség és a „folytatás rád/rátok vár” megélése (átadni, megmutatni gyerekeknek unokáknak), ha viszont nincs rájuk szükség, ez az idősekben a hasznavehetetlenség érzését idézheti elő.
- amikor nincsenek kihívások, a stagnálás érzése eluralkodhat az emberen
- az idős ember valószínűleg sok veszteséget megélt
- együtt kell élnie azzal a tudattal, hogy saját halála sincs már messze

"Mire betölti nyolcvanadik évét, az öregedő ember önképe hasonló válságon mehet keresztül, mint serdülő korában. Lehet, hogy átmert már egy válságon, amikor középkorú lett, a klimax idején, akár férfi, akár nő, de ennek ellenére egész felnőtt életében magától értetődőnek tekintette önmagát, képességeivel és hiányosságaival egyetemben. Most, amikor a tükörbe néz, megkérdezi: 'Ez tényleg én volnék?' – vagy kerüli a tükröt, mert elkeseíri a látvány, a táskás szem, a ráncok. Új maszkjában új szerepet kell játszania egy olyan darabban, amelyet csak rögtönözni lehet." (Cowley, 1983)

„A boldog és egészséges felnőttkor alapja a gyermekkor minőségében rejlik.”

Pikó Bettina

Bibliografie

- Birch, A.(2000): Psihologia dezvoltării din primul an de viață până în perioada adultă, Ed. Tehnică, București
- Cole, M., Cole, S. R. (2001): Fejlődéslektan, Osiris, Budapest
- Mérei F. , Binét Á. (1997): Gyermeklélektan, Gondolat, Budapest
- Roth-Szamosközi M. (2003): Bevezetés a fejlődéslelektanba. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
- Roth M.– Vincze A.E. (2010): Bevezetés a fejlődéslelektanba, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
- Vajda Zs. (1999): A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest
- Tinca C. (2009): Psihologia vârștelor, Polirom
- Winnicott, D. (2000): Kisgyermek, család, külvilág, Budapest, Animula

- Atkinson, R.L. (1996): Pszichológia, Osiris, Budapest
- Bettelheim, B. (2000): A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki élet, Budapest, Corvina Kiadó
- Kalmár M. (1994): Fejlődépszichológia I-II. Szöveggyűjtemény. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Kárpáti A. (2001): Firkák, formák, figurák. A vizuális nyelv fejlődése a kisgyermekkoról a serdülőkorig. Dialóg Campus Kiadó, Budapest
- Levitov N.D. (1963) Psihologia copilului si psihologia pedagogica, Editura Didactica si Pedagogica, București
- Vajda Zs. (2000): Nevelés, pszichológia, kultúra, Dinasztia, Budapest
- Verza, E. (1993): Psihologia vârștelor, Ed. Hyperion, București
- Tinca C. (2005): Psihologia copilului, Polirom
- Tinca C. (2005): Psihologia adolescentului și adultului, Polirom

- Albert, D., & Steinberg, L. (2011). Judgement and Decision Making in Adolescence, Journal of Research on Adolescence, 21 (1), 211-224.

- Luciana, M. (2003). Cognitive development in children born preterm: Implications for theories of brain plasticity following early injuries, *Development and Psychopathology*, 15, p. 1017-1047

Ajánló Vekerdy Tamás könyveiből:

- Kamaszkor körül (1986)
- Az óvoda és az első iskolai évek a pszichológus szemével (1989)
- Kicsikről nagyoknak. 1. A kisgyerekkor. 2. Az iskoláskor (1996)
- Kérdezz! Felelek... I–II. (1998–2000)
- Lélek-jelenlét (2000)
- Gyerekek, óvodák, iskolák (2001)
- A pszichológus válaszol (2003)
- Az iskola betegít? (2004)
- A pszichológus újra válaszol (2005)
- Másféle iskolák (2005)
- Felnőttek és gyerekek - Mit akarunk egymástól? (2006)
- Érzelmi biztonság (2013)
- Jól szeretni - Tudod-e, hogy milyen a gyereked? (2013)